

ГЛОВО

№5 (98), вересень-жовтень 2023 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

ФЕСТИВАЛЬ-КОНКУРС МОЛОДИХ ВИКОНАВЦІВ ІМЕНІ АНДРІЯ РОЗУМОВСЬКОГО

**Юлія
ФУРЦОВА**

завідувач відділу
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Нині в умовах російської агресії гостро постає потреба ознайомлення молодого покоління українців з історією власної держави та одвічної боротьби за незалежність на прикладах життєвих доріг відомих українських діячів.

Національний заповідник «Гетьманська столиця» займає вагомий нішу у цій діяльності. Так, в 2012 р. ми виступили ініціатором заснування та проведення щорічного обласного фестивалю-конкурсу молодих виконавців імені Андрія Розумовського!

Андрій Розумовський – син українського гетьмана Кирила Розумовського. Народився 22 жовтня 1752 р. у м. Глухіві. В усіх свої діяннях завжди підкреслював українське, козацько-гетьманське походження.

Життєвий шлях Андрія Розумовського тісно пов'язаний з гетьманською столицею Батурином. Саме Андрій Розумовський по смерті батька-гетьмана в 1803 р. отримав у спадок промислове підприємство Батурина, палацово-парковий ансамбль, та володів цим спадком впродовж 33-х років свого життя.

Бетховен і квіртет Розумовського. З картини художника А. Боркмана. Видане Фотографічним товариством у Берліні в 1880–1890 рр.

Варто додати, що особистість Андрія Розумовського широко відома в мистецьких колах. Його розвинутий мистецький смак допоміг реалізувати та підтримати видатних представників Віденської класичної школи. Особливою сторінкою його життя і діяльності була дружба з Людвігом ван Бетховеном. Підтримка цього митця збагатила світ видатними творами – струнними квартетами № 7, 8 і 9, які розвинули нову епоху в історії музичного мистецтва. У період знайомства та взаємовпливу цих двох талановитих постатей світ отримав геніальну композицію – «Ода до радості». Саме Андрію Розумовському в 1808 р. Людвіг ван Бетховен присвятив твір, який на сьогодні вважається одним із найпопулярніших класичних творів світу – П'яту симфонію. Меценатська діяльність Андрія Розумовського – це вагомий внесок родини Розумовських в розвиток української та європейської культури.

Цьогоріч попри виклики воєнного часу фестиваль відбувся, а його учасники вкотре довели, що українська культура є частиною європейського культурного простору.

Участь у фестивалі-конкурсі зголосилось взяти 18 юних талантів з мистецьких шкіл Сумської та Чернігівської областей. Конкурсна частина фестивалю проходила в онлайн-форматі. Майстерність та професійність виконання молодими учасниками складних музичних творів вразила журі. Гран-прі конкурсу здобула Лілія Білозор з Бахмацької школи мистецтв імені Андрія Розу-

Учасники Обласного музичного фестивалю-конкурсу молодих виконавців імені Андрія Розумовського, м. Батурин. Фото 2019 р.

мовського в номінації «Академічний спів».

У цій же номінації, у молодшій віковій категорії отримали: I місце – Олеся Качура (м. Глухів) та Мілана Міщенко (м. Бахмач); II місце – Вікторія Шевченко (м. Глухів) та Давід Кікоть (м. Конотоп); III місце – Олександр Науменко (м. Конотоп).

Старша вікова категорія I місце посіла Софія Головаченко (м. Бахмач), та Анастасія Пацюк (м. Бахмач). II місце – Анна Майборода (м. Конотоп) та Ксенія Педорченко (м. Охтирка). III місце посіла Діана Колесникова (м. Конотоп) та Софія Вергуляс (м. Конотоп).

У номінації «Фортепіано», у молодшій віковій категорії: III місце – Марія Братанич (м. Конотоп).

Старша вікова категорія: I місце – Анна Дасюк (м. Чернігів) та Орина Макаренко (м. Чернігів). II місце – Софія Кузик (м. Короп), а також Валерія Бойправ (м. Чернігів). III місце – Вікторія Кузик (м. Короп).

Щиро дякуємо за участь всім учням, дякуємо викладачам та батькам – за щире підтримку та якісну підготовку. Кожен з учасників фестивалю-конкурсу отримав пам'ятні призи завдяки благодійній підтримці Благодійного фонду «Спадок Гетьманщини». Ми щиро вітаємо усіх учасників та переможців конкурсу! Дякуємо Збройним силам України! Разом до Перемоги!

ОБРАЗ ІВАНА МАЗЕПИ НА АРЕНІ ЦИРКУ У ХІХ СТ.

Алла БАТЮК

старший науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Про Івана Мазепу – видатного керманіча Української Козацької держави протягом 1687-1709 років, сьогодні знає кожен українець. Саме йому присвячено сотні наукових праць, літературні твори та мистецькі полотна митців з усього світу, на його честь названі сквери, вулиці і навіть міста. Важко уявити представлення видатного гетьмана хіба що на цирковій арені, але і ця галузь сценічного мистецтва також не обділила Івана Мазепу своєю увагою.

Перш ніж говорити про конкретні циркові трупі і їх репертуар, потрібно розібратися, яким був цирк у ХІХ столітті, про який і піде далі мова. Адже при згадці про циркове дійство ми уявляємо клоунів, фокусників, акробатів, шоу з тваринами під гучну веселу музику. Саме такі виступи становлять основу сучасного циркового мистецтва.

Однак, 200 років тому галузь розвивалася дещо інакше. Циркове дійство було більше схоже на театральну виставу, де актори виконували свої ролі без слів, у вигляді пантоміми. Основною програм були кінні шоу, на яких демонстрували майстерності верхової їзди, кінної дресури та гімнастики. Їх доповнювали виступи клоунів та акробатичні трюки. Для музичного супроводу відомі цирки мали власні оркестри. Всю теплу пору циркові трупі гастролювали. Постійні арени вони мали у великих європейських містах, де виступали і тренувалися взимку та готували нові програми.

Рис.1. Афіша до пантоміми «Заслання Мазепи в Україну» Цирку Ренца. Тиснення, папір, друк, 1858 р. Зібрання Музею історії міста Лейпцига, Німеччина.

За тематикою циркові сюжети були дуже гнучкими і зорієнтованими на повні зали глядачів, адже колектив трупі часом становив до 600 осіб. Окрім того, кошти були потрібні для утримання тварин.

З огляду на те, що на хвилі Роман-

тизму твори про гетьмана України Івана Мазепу набули небаженої популярності, його ліричний образ почали використовувати і у циркових шоу. За основу, майстри розважального жанру, взяли сюжет поеми «Мазепа» англійського поета-романтика Джорджа Байрона. Тому на циркових аренах український гетьман постав юним козаком, якого через стосунки із замійною польською пані, на спині дикого коня відправили в український степ. Це шоу протягом ХІХ століття стало справжньою класикою серед циркових пантомім та виконувалося колективами різних країн і різними мовами. Доказами цьому є збережені афіші циркових вистав.

Рис. 2. Афіша до пантоміми «Заслання Мазепи» Цирку Сура та Хюттемана. Тиснення, папір, друк, 1862 р. Зібрання Музею історії міста Лейпцига, Німеччина.

До сьогодні в Музеї історії німецького міста Лейпцига зберігаються декілька циркових афіш, якими запрошували глядачів на шоу «Заслання Мазепи в Україну».

Зокрема, в колекції музею представлена афіша виступу трупі Цирку Ренца (Circus Renz) датоване 1 травня 1858 року (Рис. 1). Цей колектив був одним із найбільших у Німеччині. Лише в 1847–1850 роках ними було представлено 19 прем'єр різних пантомім, у тому числі й історичної пантоміми «Мазепа» (1847). Цирк Ренца одним із перших почав залучати до виступів оркестр з 22 дітей.

Важливе значення мали гастролі відомих європейських циркових труп на західноукраїнських землях в часи їх перебування у складі імперії Габсбургів. У 1857 року Ернст Ренц побудував у Львові, у Єзуїтському Саду, цирк на декілька тисяч місць. Пізніше ця споруда використовувалась іншими трупами, які прибували з гастролями до Львова.

Також у Музеї історії Лейпцига збе-

рігаються три афіші Цирку Сура та Хюттемана (Circus Suhr & Hüttemann), датовані 14 жовтня 1858 року і 7 та 9 жовтня 1862 року. (Рис. 2) Афіша шоу «Заслання Мазепи» пропонувала глядачам прекрасну презентацію мистецтва верхової їзди і акробатики. На початку 1860-х рр. трупа успішно гастролювала у багатьох австрійських та німецьких містах, а в листопаді 1867 році у складі 50 артистів та 40 коней шляхетних порід виступала у Чернівцях.

У зібранні бібліотеки Ягелонського університету (Краків, Польща) зберігається афіша Цирку Теодора Сідолі (Circus T. Sidoli). (Рис. 3) Директором трупи був італійський акробат з Мілана Теодор Сідолі. Вистава «Заслання Мазепи та його сестри в степи України» була представлена в Кракові 16 січня 1878 року. Сама назва шоу говорить про міфічність сюжету та еволюцію його сценарію з мінімальною часткою історизму. Головною родзинкою цього Цирку були акробатичні трюки та вправи на канаті. Один із артистів, Жан-Франсуа Гравеле, здійснив перехід по канату через Ніагарський водоспад у 1859 році, чим показав високий рівень балансування і здобув світове визнання.

Вищевказані афіші надавали дуже детальну інформацію про вистави (сюжет, акторський склад, місце проведення, вартість квитків). Окрім того, на них є вказівка про проведення декількох шоу в один день, що говорить про неабияку популярність серед глядачів. Попри спотворення історичної дійсності, пов'язаної з життям відомого українського гетьмана, його образ викликав цікавість та захоплення. Про нього знали далеко за межами України в той час, коли на Батьківщині Іван Мазе-

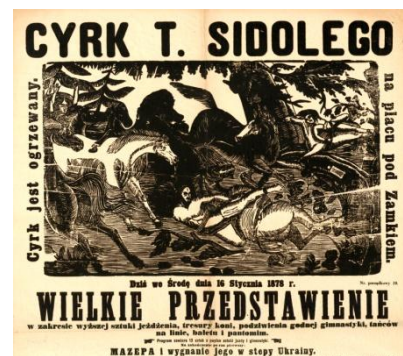

Рис.3. Афіша до пантоміми «Заслання Мазепи» Цирку Теодора Сідолі. Тиснення, папір, друк, 1878 р. Зібрання бібліотеки Ягелонського університету, Краків, Польща.

па був забороненим, а більша територія держави була інкорпорованою до складу російської імперії.

У цій статті ми ознайомилися лише з декількома цирковими трупами, які залучали до своїх шоу ліричний образ Івана Мазепи, але їх було більше. Окремої уваги і досліджень заслуговують американські циркові колективи, які, попри все, берегли пам'ять про нього.

МИ ЦУКРОВІ, МИ КОРМОВІ, Є БРАТИ У НАС СТОЛОВІ

Оксана ЛОМКО

старший науковий співробітник
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Друзі, ми продовжуємо розповідати про те, що їли в Батурині в XIX столітті. І сьогодні поговоримо про БУРЯК, який є одним з ключових продуктів української кухні. Цей овоч, безсумнівно, вписаний буряково-червоними літерами в історію української кухні. Проте популярності маємо завдячувати на так самому буряку, як продукту, що отримують в процесі його ферментації – буряковому квасу.

Сьогодні буряковий квас скоріше дивина, але насправді – це несправедливо забутий напій, який наші предки пили понад тисячу років тому. Відомий український кулінар Євгеній Клопотенко вважає, що історія цього напою сягає IX століття, коли на території Русі прийшли скандинавські князі Рюриківичі. Буряки тоді були досить поширеними на наших землях і в Скандинавії. Але на Русі буряки не могли довго зберігатися через спекотні літа і згодом придумали ферментувати буряк, робити з нього квас. Готували його восени, коли збирали врожай і зберігали до весни, поки не виростуть нові буряки. Квас зброджували під гнітом у дерев'яних діжках, які ставили в холод. Напоєм втамовували спрагу влітку, використовували в лікарських цілях, адже він багатий вітамінами, йодом, залізом. Крім того, буряковий квас був основою для багатьох традиційних страв, холодних супів та борщу, він надавав стравам «кислинку». Квас, приготований методом природного бродіння (без додавання дріжджів), можна споживати протягом кількох місяців, поступово додаючи воду.

Жителька Батурина Катерина Іванівна Парфененко (1951 р. н.) й донині готує буряковий квас за рецептом своєї бабусі, Ганни Махтеївни Лось (1901-1985 рр.): «Чистою червоною столовою буряк, миємо, ріжемо на 2-4 частини, складаємо в діжку та заливаємо холодною, «сирою» водою й додаємо цукор, щоб швидше «укис». Якщо немає цукру

то додавали кілька житніх сухарів, пригнічували і залишали кисати. Коли квас починав бродити, діжку ставили у прохолодне місце. Або просто буряк заливали холодною водою і лишали на кілька днів у теплом приміщенні, а потім зберігали в льосі чи коморі. Його можна пити самостійно, бо гарно утамовує спрагу або брати за основу чи як заправку до страв: борщу, квасу чи кваші. Це був сезонний напій: виготовляли його восени, після збирання городини, і прагнули зберегти до пізньої весни, до нового врожаю буряків».

У Батурині та околицях у XIX столітті, за спогадами Катерини Іванівни, найбільш поширеною стравою на буряковому квасі був «квасок», який обов'язково подавався на поминках та як одне з головних страв на весіллі: «У горщик кладемо м'ясо (свіже або солоне) та сушені груші (перед цим груші добре помити та замочити у воді, щоб вони набухли). Залити буряковим квасом (якщо квас кислий – розбавити його водою) та поставити у піч. Потім готуємо засмажку: картоплю порізати невеликими шматочками, моркву потерти, цибулю покрити. Обсмажуємо «на салі» у одній великій сковороді окрема. Умовно ділимо сковороду на дві частини, з одного боку обсмажується картопля з іншого – морква з цибулею). Смажимо до напівготовності, а потім змішуємо. З часом, десь з середини XIX століття у страви розпочали додавати помідори, які спочатку вирощували як декоративну рослину та вважали «отруйною». Тож, щоб додати ще кислоти, смаку та кольору, до засмажки додаємо кришені помідори без шкірки й тушуємо все разом. Висипаємо у горщик з м'ясом і грушами, що вже закипіли та знову ставимо у піч. Квасок подається до столу обов'язково зі сметаною!

Інгредієнти для горщика на 4-5 літрів:

300-400 грамів м'яса

7-8 шт сушених груш-лимоник

6-7 шт картоплі

1 середня морквина

1 середня цибуля

2-3 помідори

2-2,5 л бурякового квасу

1 ст. л. цукру».

Також використовували в кулінарії й цукровий буряк, який значно збагатив смакову палітру солодкого. Його терли, запікали в печі та відтискали сік, який додавали в тісто для різноманітної ви-

В експозиційному просторі музейного комплексу «Козацький двір». Фото 2023 рік.

пички, замість цукру – до страв, або просто пили, розбавивши водою. У Батурині в XIX столітті пластинки печеного цукрового буряка були для дітлахів справжнім загальнодоступним «смако-ликом».

Місцева мешканка Валентина Павлівна Сердюк (1944 р.н.), яка й донині готує святкову страву «квашу» за рецептом своєї бабусі Феодосії Семенівни Темнюк (1887-1971 рр.) зазначає: «Цукровий буряк попередньо очистити й помити, нарізати тонкими пластинами, накласти в чавун і «томити» (повільне, тривале тушкування за постійної невисокої температури у щільно закритому посуді) кілька годин в печі. Потім буряк охолодити та віджати з нього рідину – солод. В горщик із солодом, поступово перемішуючи, всипати житнє борошно, замішуючи рідке тісто. Його потрібно закрити кришкою або чистою тканиною і поставити в тепле місце на піч, щоб квас упродовж доби. На другий день відварюємо сухі яблука, груші та перетираємо їх від кісточок і шкірок, додаємо до кваші, все разом проварюємо. В кінці варто ще додати трохи ягід каліни. Кваша готується за консистенцією та смаковими якостями схожа на кисіль. В нашій сім'ї квашу подавали із дріжджовими пиріжками з начинкою з подрібненого гарбуза і смаженою цибулею».

Зараз буряк – це звичний та повсякденний продукт, натомість буряковий квас та солод з цукрового буряку – це продукти, що були визначальними для смаку української кухні минулого. Для нас, батуринець, страви з їхнім використанням: квасок та кваша – то традиції з діда-прадіда, а для гостей міста – справжня «батуринаська родзинка» в гастрономії, яка захоплює своїми смаковими якостями та корисними властивостями. Ці страви, беззаперечно, можуть бути візитівкою або ж кулінарним брэндом Батурина.

Далі буде...

ГЕТЬМАНІЧ МИХАЙЛО ОРЛИК

Наталія ДРОБЯЗКО

заступник завідувача відділу НІКЗ «Гетьманська столиця»

У кінці XVII ст. гетьманський Батурин гостинно зустрів родину Орликів. Саме Батурин став містом, яке сформував П. Орлика, як відомого політичного діяча. В близькому оточенні гетьмана І. Мазепи П. Орлик швидко піднімався по кар'єрних сходах. Мешкаючи в Батурині 10 років він збудував власний маєток. У щасливому шлюбі з Ганною Герцик народилося 8 дітей, троє з них в гетьманській столиці: Григорій (1702 р.), Михайло (1704 р.) і Варвара (1707 р.). У статті зупинимо увагу на історичній постаті гетьманіча Михайла Орлика.

Про народження Михайла у своєму щоденнику зазначив П. Орлик: «Михайло, син мій, народився в Батурині в ніч із середи на четвер о третій годині 1704 року 29 липня. Хрещений в тому ж році 30 вересня. Тримали до Хреста його милість пан Ян Черниш, суддя генеральний військ запорізьких, з її милістю пані Тетяною Савичевою, писаревою генеральною». Перші роки життя в батьківській опіці та турботі він провів у гетьманській столиці.

У 1708 р. військо московського царя Петра I жорстоко та показово знищило Батурин, з метою залюквання козацької старшини, війська та мирного населення за прагнення до незалежності. Садиба П. Орлика також була зруйнована. Саме ця трагедія перекреслила безжурне, дитяче життя нашого героя. Чотирирічний хлопчина разом з батьками змушений був емігрува-

ти, так як і багато сучасних діток. Тож, подальший життєвий шлях гетьманіча пройшов на чужині. Родина Орликів, уникаючи переслідувань московських агентів, знаходили прихисток у тогочасних Османській імперії, Швеції та Польщі.

Гетьман П. Орлик постійно працював над створенням коаліції європейських держав проти російської імперії. Заради безпеки своїх дітей і дружини у 1722 р. він приймає непросте рішення розділити родину. Ганна Орлик з 5 дітьми залишається в одному з місцевих монастирів Кракова. Старший син Григорій йде на військову службу до короля Августа II. І тільки Михайло залишається при батькові та мандрує з ним на територію Османської імперії у Салоніки (сучасна Греція).

Про життя Пилипа і Михайла Орликів в Салоніках ми черпаємо інформацію з наукових праць професорки кафедри україністики Варшавського університету, перекладачки Валентини Соболев. У своїх наукових статтях вона подає фрагменти з єдиного гетьманського щоденника П. Орлика українською та польською мовами.

У Салоніках Михайло разом з батьком відвідував місцеві храми та монастирі, знайомився з культурою та побутом. На гостинах у гетьмана часто бували консули, купці, мандрівники, монахи з якими П. Орлик обговорював українські питання та європейські новини. Більш всього, що Михайло брав участь у цих бесідах. Неодноразово Михайло отримував таємні листи для батька: «В п'ятницю один жид, приїхавши в Салоніки, віддав мені через Михайла фасцикул листів». Найулюбленішою розвагою у Орликів було полювання.

У 1724 р. у Салоніках розпочалась інфекційна хвороба, яка передавалась повітрям. Епідемія швидко поширювалась і насторожила П. Орлика. Він неодноразово звертася до місцевого мули (ім'я не відоме), щоб отримати дозвіл виїхати з сином за місто. Дуже

Кахля пічна з родинним гербом Орликів «Новина» та ініціалами «F.O.», XVIII ст. Знайдена у 2018 р. під час археологічних досліджень садиби Пилипа Орлика в Батурині, в якій народився і зростає Михайло Орлик. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця».

занепокоївся гетьман, коли від цієї епідемії померла хрещениця Михайла, Варвара і її брат (прізвище не відоме), які жили поряд із ними, а за декілька днів до цього Михайло відвідував кумів. П. Орлик з великими зусиллями і переконанням отримав дозвіл на декілька місяців покинути Салоніки і проживати у с. Галаціті, де хвороба не прогресувала.

Досі не відомо як виглядав М. Орлик чи яка була в нього освіта. Так само не відомо коли і за яких обставин закінчилася його життєва дорога. У грудні 2021 р. історики Національного заповідника «Гетьманська столиця» відвідали Салоніки, з метою ознайомитись та зафіксувати місця пов'язані з гетьманом П. Орликом та його сином Михайлом. Проте його постать потребує більш детального дослідження та вивчення. Дана стаття це тільки перший крок до розкриття імені гетьманіча над яким працюють історики заповідника разом з Валентиною Соболев.

ІНОЗЕМНІ ТРУБАЧІ НА СЛУЖБІ В ГЕТЬМАНА

Анастасія НІКІТИНА

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Військові музиканти – невід'ємна частина урочистого церемоніалу гетьманської держави ще з часів Богдана Хмельницького. Музиканти брали участь у військових справах, наприклад, сповіщали про небезпеку, підіймали бойовий дух перед битвою чи походом. Також вони супроводжували гетьмана чи козацьку старшину під час дипломатичних візитів, прийому іноземних делегацій та були присутніми в інших

сферах соціально-побутового життя. Генеральна військова музика перебувала в розпорядженні гетьмана.

Ставши на чолі держави, Кирило Розумовський модернізував придворний церемоніал. За наказом гетьмана, 1752 р. на службу до військового оркестру було найнято кілька іноземців. У фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Київ знайдено контракт від 24 лютого 1752 року з одним із трубачів, із якого дізнаємося про умови, за яких брали на службу до Генеральної військової музики у часи гетьмана Кирила Розумовського.

Цей контракт укладений із австрійцем Антоном (Антонієм) Тіцем та має 7 прописаних пунктів. Згідно першого пункту, тривалість договору – 3 роки і визначено посаду музики – «дійсного трубача». Наступний пункт прописує оплату, яка сягала 240 рублів на рік.

Для порівняння: Йозеф Гайдн (австрійський композитор), який служив

капельмейстром і композитором у приватному оркестрі графа Морціна, отримував близько 200 флоринів на рік. У 1761 році він почав працювати в Естергазі, в одній із найбагатших родин Австрії, де отримував 400 флоринів на рік. У співвідношенні 400 флоринів = 260 рублів, тобто капельмейстер в Австрії отримував коштів іноді менше, ніж звичайний трубач на службі Кирила Розумовського.

Оскільки музикантом був іноземець, то в контракті також прописувалися умови його приїзду й проживання. Так, дорога додатково не оплачувалась, музика мав їхати за власний рахунок. А ось належні умови проживання йому мав забезпечити роботодавець: надати музиканту житло («квартиру»), а також «дрова та свічки».

Питання фінансування також порушується у 6-му пункті контракту. Там знову зазначається, що дорогу музикант оплачує сам, але по приїзду робо-

тодавець повинен давати кошти на харчування.

Відповідно до пункту 4, трубач щороку отримував новий буденний мундир, а також святковий мундир та «епсанчу» (довгий та широкий плащ, декорований шиттям). Положення трубача 5-м пунктом контракту порівнювалося до придворного унтер-офіцера, який вважався нижчим командним складом. Тому одяг генеральних військових музикантів був схожий на військовий мундир.

У останньому, 7 пункті прописувалося, що по завершенні 3-х років служ-

би Антоній Тиц буде вільним і, якщо забажає, може повернутися до Відня. Проте дорогою додому він має оплачувати знову ж таки самостійно. Увесь термін служби музикант зобов'язується «слухняним та радісним бути».

Нижче у документ винесені помітки, що контракт підписаний власною рукою музиканта. У контракті міститься інформація, що на таких самих умовах були прийняті інші музиканти-іноземці: трубочі Себастьян Генн, Йозеф Ганнаур і литаврист Вінцеслав Лоренц.

Отже, з проаналізованого документа можна зрозуміти, що Кирило Розу-

мовський активно залучав провідний європейський досвід не лише у державотворчій діяльності, а й в інших справах, зокрема, і музичних.

За дослідженням Євгена Славутича, у 1755 році іноземних музикантів вже не наймали на службу. Це означає, що надалі до складу музик наймали виключно українців. Можна припустити, що вищезазвані особи також навчали українців, готуючи їх до служби в державних оркестрах. Таким чином гетьман створював найбільш сприятливі умови для реалізації та розвитку українців у власній державі.

ВАСИЛЬ КОЧУБЕЙ – АД'ЮТАНТ В УРЯДІ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

**Руслана
ОГІВЄВСЬКА**

завідувач відділу
НКЗ «Гетьманська
столиця»

На початку ХХ ст. важливою складовою суспільно-політичною діяльності представників роду Кочубей, як й інших аристократичних родин, було перебування на державній службі, яка посідала значну роль у формуванні позитивного соціального іміджу в очах представників соціально-політичної еліти. У цій статті мова піде про Василя Васильовича Кочубея (1892–1971), який свого часу зробив успішну військову кар'єру та став старшим осавулом гетьмана Павла Скоропадського і полковником Української Держави.

Василь Кочубей народився 10 березня 1892 р. в Згурівці Прилуцького повіту Полтавської губернії. Закінчив реальне училище у Царському Селі в передмісті Санкт-Петербурга. Додаткову освіту здобув у Відні. Розмовляв українською мовою, добре володів німецькою та французькою. У 1911 р. Василь Васильович став добровольцем на військову службу. Вже наступного року успішно склав екзамені при Миколаївському кавалерійському училищі та отримав чин корнета і був направлений в 3-й ескадрон Кавалерградського полку. У 1914-1917 рр. – безпосередній учасник Першої світової війни. Перебуваючи на військовій службі, у 1916 р. отримав чин поручника та штабсротмістра. За проявлену мужність та героїзм, у 1914 р. був нагороджений орденом Станіслава III ст. з мечами та бантом, орденом Св. Анни IV ст. з написом «За хоробрість» та орденом Св. Володимира IV ст.

В. Кочубей згадував про першу зустріч із П. Скоропадським: «...на війні я вперше побачив генерала Скоропадського 6 серпня 1914 року, під час Каушенського бою. Ніколи не забуду цього моменту! Незважаючи на сильний вогонь німецької піхоти артилерії, він стояв на повний зріст і, будучи старшим з начальницьких осіб на цій найгарячішій

ділянці бою, керував усіма перемішаними між собою частинами полків перших бригад 1-ї та 2-ї гвардійських кавалерійських дивізій. Безстрашність генерала справила на мене тоді дуже сильне враження!».

26 січня 1917 р. Василь Кочубей закінчив курси 1-ї черги Імператорської Миколаївської академії. Того ж року він був направлений до 34-го артилерійського корпусу генерала Павла Скоропадського та призначений його старшим ад'ютантом.

Кочубей та Скоропадські мали ро-

мені ніколи не доводилося з ним зустрічатися».

У жовтні 1917 р. на Всеукраїнському з'їзді вільного козацтва Павла Скоропадського обрали отаманом, а Василя Кочубея – генеральним писарем. Того ж року було проведено українізацію 34-го корпусу та перейменовано в 1-й Український корпус. Вже у грудні 1917 р. отаман здав командування корпусом генералу Я.Г. Гандзюку, натомість Василь Кочубей звільнився зі служби. 29 квітня 1918 року в Києві відбувся Всеукраїнський хліборобський конгрес, який проголосив Павла Скоропадського гетьманом усієї України. Створюючи новий уряд, гетьман долучив і Василя Кочубея, якого вважав за людину «вповні певних поглядів у сенсі необхідності запроваджувати порядок, а не анархію». Василь Кочубей був призначений особистим ад'ютантом гетьмана.

Василь Кочубей, ад'ютант гетьмана Павла Скоропадського, серед членів Штабу гетьмана (перший зліва). 1918 р.

динні зв'язки. Дід гетьмана Павла Скоропадського через прилуцьку козацько-старшинську гілку Марковичів доводився батьку Василя Васильовича Кочубея троюрідним дідом по жіночій лінії. Також дружина Павла Петровича, Олександра Дурново, – донька княгині Марії Кочубей. Про це В. Кочубей згадує у своїх спогадах, які опублікував у журналі «Військова бувальщина»: «Дивно виходить у цьому світі: з П.П. Скоропадським ми були сусідами по Глухівському повіту Чернігівської та Прилуцькому – Полтавській губернії, а дід мій і батько Павла Петровича були великими друзями. Але до виходу мого в полк

О.О. Палтова та секретаря делегації В. Кочубея. Вони провели ряд зустрічей з представниками уряду Німеччини та обговорили економічно-торгівельні й політичні проблеми. Василь Васильович був довіреною особою гетьмана та віддано служив до падіння Гетьманату 14 грудня 1918 р.

У 1920 р. Василь Кочубей з дружиною Софією та донькою Варварою, емігрував до Франції. Згодом родина переїхала до Німеччини і мешкала в м. Нейфен. У 1923 р. Кочубей значився як один із керівників Українського національного товариства. Певний період був співробітником журналі «Вартовий» та «Військова бувальщина». 14 березня 1971 р. Василь Васильович помер. Похований в Нейфені (Німеччина).

ВІД РОДУ ДО РОДУ

Марина ХАРМАК
Надія ПРОКОПЕНКО

науковці НІКЗ «Гетьманська столиця»

Колектив заповідника «Гетьманська столиця» тривалий час веде активну пошукову роботу, досліджуючи невідомі сторінки історії Батурина. Завдяки їх праці багато загублених фактів історії містечка, забуті імена його мешканців і життєписи цілих родин повернуто із забуття.

Цією публікацією продовжимо знайомити вас із козаками Батурина – родиною Мохна.

Під час підготовки даної статті її автори опрацювали опубліковані джерела та архівні матеріали – метричні книги за 1875-1918 роки (Державний архів Чернігівської області), а також спогади представників родини, що зберігаються в науковому архіві заповідника «Гетьманська столиця».

Тож зануримось у середовище Батурина середини XVIII століття, де на вулиці Корніївці (сучасна вул. Кодакова) живе Василь Мохна, який займається різницькою справою. Це був умілий і підприємливий різник, адже у переписі 1750 року Василь Мохна значиться як очільник різницького цеху містечка. А з опису Батурина за 1760 рік дізнаємось, що сини Василя Мохни - Іван та Сава разом зі родинами також проживають по вулиці Корніївці й, продовжуючи родинну справу, тримають м'ясну лавку на Київській вулиці (нині вул. В. Ющенка), мають 4-х коней, орні ниви й сінокіс.

Далі віднаходимо прізвище Мохна у документах, що фіксують ймовірно продовження роду через 100 років. У Відомості про промислові заклади Батурина за 1898 рік зазначені козаки батько та

син – Микита Леонтійович й Григорій Микитович Мохни. У цьому документі є запис про те, що Микита Леонтійович мав три кола водяних млинів, сукновальню, м'ясну лавку. Згадка про м'ясну лавку наводить нас на думку, що він може бути нащадком різника Василя Мохни.

Григорій Микитович Мохна успадкував статки батька. Відомо, що його родина проживала поруч з м'ясною лавкою. Житловий будинок зберігся до наших днів. Це сучасне приміщення аптеки на вул. Ющенка, 22.

Родина Мохнів не лише сумлінно господарювала, а й вела активну громадську роботу у боротьбі за збереження української мови. Так, у журналі «Основа» за жовтень 1862 року, у клопотанні Батуринської громади про друк книг для школярів українською мовою, серед 40 учасників зустрічаємо і козака Мохну, який жертвує на добру справу 50 копійок – не малі на той час кошти.

Василь Григорович Мохна був членом Конотопських повітових земських зібрань від Батуринської волості й активно відстоював питання покращення економічного становища Батуринської волості.

Зі спогадів онуки Михайла Григоровича Мохни, Надії Петрівни Васильєвої (уродженої Мохна), ми дізнаємось, що у 1928 році у Михайла Мохни більшовицька влада відібрала не лише усі статки, а й житло. Михайло Микитович не опустив рук, а щоб хоч якимось прогудувати свою сім'ю, дружину Варвару та сина Петра, пішов працювати у колгосп. Згодом на зароблені кошти звів

Лавка М.Г. Мохни у Батурині. Фото 1908 р. Зібрання Національного заповідника «Гетьманська столиця».

новий будинок поблизу старого родинного (на сучасній вул. Кодакова).

Доля Петра, сина Михайла Мохни і батька пані Надії Мохни, була нелегкою. Юнак одружився, у родині народилась донька. Брав участь у Другій світовій війні. Після її завершення, за підозрою у веденні контрреволюційної діяльності, був засланий на 10 років у Тулу. Як згадає Надія Петрівна, родина голодувала й бідувала. Після того, як Петра Михайловича було амністовано і звільнено, він забрав родину у Москву. До рідного Батурина родина Мохна повертається у 70-х роках XX століття.

Нині двоє онуків Петра Михайловича Мохни мешкають у Києві. Як і пращури, сумлінно працюють, пам'ятаючи свої корені, виховують нове покоління українців – козаків. Адже як зверталась до нас Леся Українка,

Людське безсмертя з роду і до роду

Увісь росте з коріння родоводу.

І тільки той, у кого серце чуле,

Хто знає, береже минуле

І вмiє шанувать сучасне,—

Лиш той майбутнє

Вивершить прекрасне!

ІЗ ЖИТТЯ БАТУРИНСЬКИХ РОДИН XIX — ПОЧАТКУ XX СТ. МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Наталія ДРОБЯЗКО

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Сьогодні важливою джерельною базою з життя батуринських родин XIX – початку XX ст. є документи, збережені їхніми нащадками. В публікації ми познайомимо вас з родиною Білик, документи якої поповнили науковий архів заповідника «Гетьманська столиця» та дають змогу реконструювати історію сім'ї.

Першим представником цієї родини, що поселилися в Батурині, був Пи-

лип Білик. За спогадами правнуки, Наталії Білик (1954 р. н.), він – уродженець села Нові Млини, походив з козацького роду, мав власну землю та ліс. З невідомої причини полишивши село, разом з дружиною оселився у власному хуторі, у лісі біля села Матіївка. В їхній родині народилися сини Петро (1879–1953) і Панкрат (1899–?) та донька Устина (1893–1985). В кінці XIX ст. родина переїхала до Батурина. А в 1906 р. Пилип Білик купив у конотопського купця Елі Юдовича ділянку землі площею майже 10 га на батуринській Гончарівці. Колись на цій території знаходилася замська резиденція гетьмана України Івана Мазепи. Інша назва цієї місцевості – Городок. Тут Білик збудував будинок, і в 1910 р. разом з дітьми насадив великий фруктовий сад.

Старший син, Петро, разом зі сво-

єю дружиною, корінною батурянкою, Оленою Мойсейівною (1878–1946) та 10-ма дітьми поселився у придбаній ним будівлі колишньої корчми (*шинку*) у центральній частині Батурина (сучасна вул. В.Ющенка).

В 1916 р. донька Устина вийшла заміж за хлопця з хутора Шовковиця, Анатолія Сошицького і перебралася жити до чоловіка.

Пилип Білик залишився жити на Гончарівці з меншим сином, Панкратом, який згодом одружився на місцевій дівчині Катерині Кисіль. Вони працювали на власній землі та тримали худобу. Та в 1924 р. між батьком та старшим сином виник конфлікт через землю. Відділившись від батьків, Петро заявив права на частину земельної ділянки на Городку. Справа дійшла до суду. Зберігся виконавчий лист, де заз-

начено: «1924 р. березня 31 дня Батурина Райземкомісія в складі голови Рибак та членів Тимошенка і Збитнева у публічному судовому засіданні розглянувши справу з позову Петра Білика до Пилипа Білика за утаєну землю вирішила:

Визнати за позивачем Петром Білик право на дві десятини землі, виділеної раніше з одрубної (вилученої) ділянки Городок.

Крім того, виділити йому ж від відповідача дві десятини, за які до цього часу не сплачувався продподаток».

Справа була вирішена досить швидко. Вже 17 квітня комісія в складі районного агронома М. Короткевича, представника міської ради Г. Карнауха та представника від колективу незможних селян С. Хвостика здійснили вилучення землі. В документі йдеться про виділення землі на користь позивача в розмірі «4 десятини 12 кв. сажнів (біля 4,5 га) в дачі м. Батурина Конопольського округу Чернігівської губ. в урочищі «Городок».

Перерозподіл землі поглибив родинну сварку між батьком та сином, а також подвоїв негативне ставлення Пилипа Білика до нової влади м. Батурина. І коли розпочалося створення ТСОЗів, (Товариств спільного обробітку землі), він категорично відмовився туди всту-

План земельної ділянки Петра Білика згідно виконавчого листа від 31.03.1924 р., складений 17 квітня 1924 р.

пати. Тому в 1929 р. його з родиною (дружиною, сином, невісткою), відібравши все майно, за приписом мали вислати за Урал. Та через його похилий вік П. Білика та дружини, їх кілька тижнів протримали неподалік Бахмацького залізничного вузла, а потім дозволили

повернутися до Батурина. Решту свого життя вони дожили з родиною доньки. А Панкрат Білик з дружиною вирушили на Урал. Коли батьків разом з родиною брата видворили з Батурина, Петро Пилипович вирішив поселитися на Гончарівці, де мав власну землю. Про життєвий шлях його родини ми розповімо в наступній нашій публікації.

СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ ФОТОГРАФІЙ ЗАПОВІДНИКА

Тетяна КУДЛАЙ

зберігач фондів
НІКЗ «Гетьманська столиця»

Яскравою характеристикою ХХІ ст. є тотальна цифровізація і діджиталізація всіх сфер суспільного життя. Щодо сфери культури в Україні, то подібні процеси на разі є визначальними і актуальними та набрали максимальних обертів через повномасштабне вторгнення. Збереження української культурної спадщини одне з найважливіших завдань державного рівня, це пріоритетний напрямок і в роботі заповідника «Гетьманська столиця». Відтак, на вимогу часу співробітники відділу фондів працюють над оцифруванням фондової колекції та створенням електронних каталогів.

Колекція фотографій у заповіднику налічує 4074 одиниці зберігання основного та науково-допоміжного фондів. Більша частина з них ілюструє історію Батурина від кінця ХІХ до першого десятиліття ХХІ ст. Оцифрування всієї колекції вимагає певного часу, тож насамперед було вирішено створити електронний каталог для умовної «групи першої черги» до якої ввійшли унікальні фотографії, які репрезентують Батурина кінця ХІХ першої чверті ХХ ст.

Робота над створенням електронного каталогу проходить в кілька етапів. Перший передбачає відбір із колекції світлин зазначеного періоду, другий – їх сканування, потім слідувала робота з таблицею Microsoft Excel в яку були вміщені зображення та облікові номери. Наступний етап - це робота з

картотекою – в окрему графу таблиці переносилися відомості з інвентарної картки до кожної фотографії. Таким чином, в електронному каталозі вміщено фото, обліковий номер та інформація з інвентарної картки.

Колекція фотографій кінця ХІХ першої чверті ХХ ст. налічує понад 250 одиниць, це – унікальні оригінальні знімки, фотокопії та фотолістівки. Умовно її можна поділити на підгрупи, критерієм для яких є зображуваний об'єкт: «Палацово-парковий ансамбль Кирила Розумовського» – 53 одиниці, «Воскресенська церква-усипальниця» – 21 одиниця, «Будинок Генерального суду» – 3 одиниці, «Батурицький Микола-Крупницький монастир» – 10 одиниць, «Покровська церква» – 9 одиниць, «Літні військові табори» – 27 одиниць, два фотоколлажі. Решта фото зображують забудову Батурина, його жителів, краєвиди та річку Сейм. Сюди ми також зарахували 29 видових листівок Батурина. Шоста частина світлин даної колекції надійшла до фондів у 1993 р. як спадок від Батурицького історико-краєзнавчого музею, правонаступником якого став заповідник. Надалі вона щороку збільшувалася завдяки наполегливій та копійкій праці співробітників, спрямованої на виявлення знімків та поповнення ними музейного фотозібрання. Найбільшою кількістю світлин зазначеного часу фонди поповнилися у 2007 р. Фото надходили до збірки різними шляхами:

ми: дарування, передання, придбання. Третю частину зібрання становить доробок місцевого фотографа М. Боканя (1881–1942 рр.), який здебільшого датував і підписував свої роботи, що значно спрощує роботу науковців, які досліджують історію Батурина.

Беззаперечно, такі фото – цінні носії інформації, збереження, вивчення та популяризація яких є невід'ємною частиною роботи заповідника. Створення електронного каталогу цих світлин – це сучасна форма збереження, зумовлена, по-перше, реальною загрозою їх втрати через війну, по-друге, він спрощує пошук і зручний у користуванні, оскільки вся потрібна інформація зібрана в одному місці, відтак робота з ним передбачає мінімальне використання часу. Окрім того, такий вид роботи з музейними предметами виключає фізичне втручання у колекцію, що позитивно відобразиться на її збереженні. У подальшому буде здійснена каталогізація всієї збірки фото заповідника.

Жителі Батурина біля Воскресенської церкви-усипальниці К.Розумовського, 1907 р. Фотограф М. Бокань.

З 10 січня по 10 березня 2023 року в Національному заповіднику «Гетьманська столиця» традиційно тривав творчий конкурс «РОЗУМФЕСТ» для талановитої молоді віком від 6 до 18 років. Цьогоріч конкурс був приурочений 295-ій річниці з дня народження гетьмана України Кирила Розумовського.

Зазначимо, що в цьому році конкурс «РОЗУМФЕСТ» зібрав рекордну кількість учасників – понад 100. Це юні таланти з Чернігівської, Сумської, Київської, Полтавської, Дніпропетровської областей. Кожна їхня робота є унікальним мистецьким твором. До вашої уваги пропонуємо роботу у номінації «Слово» 11-річного Давида Поволоцького, учня Конопотського ліцею № 10.

ВІРШ ПРО РОЗУМОВСЬКОГО

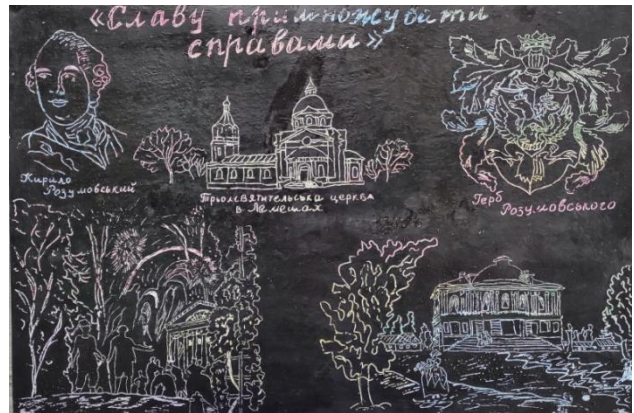
Добрий день усім присутнім!
як буде на те вам ласка,
Хочу я оповідати
Чи то істину чи казку.
У вісімнадцятому столітті,
навесні, в селі Лемеші,
народилося дитятко
з личка наче янголятко.
І хрестили йому ймення
«пан», «владика», бо Кирило.
Розум хлопчик мав гостренький
й до науки теж натхнення.
Що козацького був роду,
то усім нам треба знати.
Пас батьківську худобу
іноді бувало з братом.
Не минула б їх двох доля
вік увесь козакувати
і, можливо, за Україну

в час тяжкий душу віддати.
Та життя така штука
дало братам якомсь змогу
стати в милість до цариці
і робити такі спроби:
для України Розумовський
самостійність хтів дістати,
обирав він сам старійшин
вміли щоби керувати.
Не писав цариці звітів
про доходи і витрати.
Вона в відповідь хотіла
голову Крилу зняти...
Що ж це так виходить, діти,
повсякчас, в усі століття
та росія до нас лізе
й не дає спокійно жити?
Увесь час вона вбачає
нас рабами, що німують.

Хай тепер рашисти бачать
як свободу ми цінуєм!
Наші очі вже не плачуть,
за своє життя воюєм.
І країну нашу любю
збережем і відбудуєм!
Так колись і Розумовський,
і всі інші гетьмани
прагнули вкраїнцям волі
і не знатися з катами!
Так і нині, мій народе,
маєш міцно ти стояти,
щоб рашисти ті прокляті
не змогли нас подолати!
Чого ж оповідь повчає?
Що доносить вам, слухачу?
Що козацького народу
не потрібно зачіпати...

Герб Кирила Розумовського. Нікіта Погребняк, 8 років, учень Ніжинської гімназії № 3. Відзнака за техніку виконання у номінації «Декоративно-прикладне мистецтво».

Славу примножувати справами. Анастасія Шовкун, 11 років, учениця Ніжинської гімназії № 6. III місце у номінації «Художнє мистецтво».

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Батуринський державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
№ ЧГ 352-08 від 28.07.2006 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: http://www.baturin-capital.gov.ua
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013

Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована у видавництві ПП Лисенко М. М.
(вул. Шевченка, 20, м. Ніжин Чернігівської обл., 16600)

Тираж 1000 прим. Зам. № 2007

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)

Сасенко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)

Огієвська Руслана Іванівна

Паламарюк Ірина Юріївна

Нікітіна Анастасія Василівна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії